
ПОЛИТИЧКИ, ЕКОНОМСКИ И ДЕМОГРАФСКИ ФАКТОРИ УТИЦАЈА НА ОБРАЗОВНЕ БУЏЕТЕ У ЗЕМЉАМА ЦЕНТРАЛНЕ И ИСТОЧНЕ ЕВРОПЕ*

УДК 316.334.37(4/9)

<https://doi.org/10.22182/ajp.1622021.3>

Прегледни рад

*Дејан Бурсаћ***

Институт за политичке студије, Београд

Сажетак

Аутор у раду анализира низ могућих институционалних и друштвених објашњења за кретање нивоа јавне потрошње у буџетском сегменту образовања у бившим социјалистичким земљама европског континента. Иако неретко занемаривани као категорија у политиколошкој литератури, образовни буџети су последица сплета политичких констелација, институционалног дизајна, али и ширих економских и друштвених кретања. На прагу сада већ традиционалног модела, као главна експланаторна варијабла у овом раду нуди се

* Рад је настао у оквиру научно-истраживачке делатности Института за политичке студије, коју финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије. Рад у појединим сегментима садржи делове докторске дисертације аутора („Утицај идеологије политичких партија на јавну потрошњу у бившим социјалистичким државама”, одбрањене 6. марта 2019. године на Факултету политичких наука Универзитета у Београду), а који до сада нису објављивани.

** dejan.bursac@ips.ac.rs

партијска идеологија владајућих странака, док се кроз примењени регресиони модел тестира статистичка значајност низа других потенцијалних објашњења. Налази показују да на ниво јавних издатака за образовање у земљама Централне и Источне Европе утиче партијска композиција владе, изборни систем, постојање аранжмана са ММФ-ом, постконфликтно наслеђе, као и постигнути ниво постсоцијалистичке трансформације државе.

Кључне речи: образовни буџети, јавна потрошња, Централна и Источна Европа, партијска идеологија, политичке партије.

УВОД

Јавна потрошња представља скуп вредности свих роба и услуга које су купљене и плаћене од стране државе, њених институција и организација, а за извршење њених функција (Careja & Emmenegger 2009, 173). Као што из уводне дефиниције видимо, ради се о широкој појмовној категорији која захвата низ економских, политичких и социјалних импликација које утичу на обим и структуру потрошње. Један од важних фактора који претпостављено утичу на јавну потрошњу јесте општеприхваћена идеологија у једном друштву и на њој базиран политички систем тј. систем доношења одлука, као и програмско усмерење политичких партија које у датом тренутку доносе одлуке, односно врше власт – уколико се ради о вишепартијском систему. У једнопартијским социјалистичким државама, владајућа парадигма је налагала држави да грађанима обезбеди широку доступност различитих аспеката социјалних давања и државно финансираних издатака, који укључују здравство, образовање, становање, социјалне трансфере, па чак и запошљавање. Са распадом социјалистичког система, долази и до повлачења државе из економије, уз прелазак од планске ка тржишној привреди, што је свакако утицало на промену структуре јавне потрошње и промену схватања фискалне функције државе уопште.

У процесу транзиције, поред напуштања командне економије, долази и до напуштања партијског монизма, уз нужно формирање конкурентских политичких опција. Слично западним демократијама,

најчешћи расцеп у постсоцијалистичким државама посматра се као дихотомија левице и деснице, при чему се левичарске партије у социоекономској равни обраћају друштвеним неједнакостима, заступајући активну интервенционистичку улогу државе; док се десница са друге стране залаже за смањење регулације и редистрибутивних политика уопште, а у корист слободног тржишта.

Област јавне потрошње представља одличан индикатор за испитивање ефеката супротстављених социоекономских политика левице и деснице, будући да ниво и структура државних издатака представља последицу нивоа интервенције владе: претпоставка је да ће странке левице на власти тежити вишем степену интервенције, повећавајући стога социјалне трансфере и остале јавне услуге, што ће се последично приказати као експанзија јавне потрошње. Супротан тренд се очекује од деснице: кроз дерегулацију, приватизацију, маркетизацију и фискални конзервативизам, ове партије ће тежити ка нижој буџетској потрошњи. У погледу буџетског сегмента образовања, постоји додатни аргумент у корист исказивања партијских ефеката. Наиме, узевши у обзир то да левица тежи прерасподели којом би се ублажиле друштвене неједнакости, експанзија јавног образовања представља један од битних аспеката у коме се та тежња настоји остварити. То важи чак и за тзв. нову или неолибералну левицу, односно странке тзв. Трећег пута, узевши у обзир њихову посвећеност принципима једнакости шанси – уместо традиционалног левичарског принципа једнакости исхода. Притом се на образовање гледа као на један од темеља стварања социјалног капитала и уопште праведнијег друштва у новијој социјалдемократској концепцији (видети нпр. Pontusson 2011, 90-98). Са друге стране, поред тенденције ка општем смањењу потрошње која нужно захвата и издвајања за образовање; код деснице можемо приметити тенденцију препуштања ове области снагама тржишта, у контексту идеолошког залагања за смањење државно управљане редистрибуције и државно вођених система уопште (на основу: Jungblut 2014, 6-11).

АРГУМЕНТАЦИЈА ИЗ РАНИЈИХ ИСТРАЖИВАЊА

Више аутора је у својим студијама утврдило каузалну везу између владајуће партијске идеологије и нивоа јавне потрошње, посебно у развијеним државама дуж демократске традиције (видети нпр. Cameron 1978; Hicks & Swank 1984; Murrell 1985; Swank 1988; Blais, Blake & Dion 1993; Kittel & Obinger 2003).

Наведени аутори су утврдили позитивну корелацију углавном између учешћа левичарских политичких партија у влади и повећања како у укупној потрошњи, тако и у структури потрошње, тј. у одређеним карактеристичним областима. Рецимо, Потрафке (Potrafke 2011) доказује статистички значајан утицај левице на повећање потрошње у областима социјалних трансфера и образовања, у временском периоду од 1970. до 2006. године. Неколико истраживача је испитивало детерминанте потрошње у оквиру образовног система, истичући редистрибутивне политике левице као главни покретач повећане потрошње, нарочито у смислу истицања једнакости шанси и социјалне мобилности, као и борбе за редистрибуцију усмерену према запосленима у образовном сектору. Налази студија Френсиса Кеслса (видети: Castles 1982; Castles 1989; Castles 1998) практично су ударили темељ размишљању у правцу партијског објашњења за образовну потрошњу и поставили „традиционални“ модел у овој области. Други аутори прате ову линију објашњења, према којој социјалдемократе или социјалисти у влади повећавају инвестиције у формирање социјалног капитала, док се конзервативци томе противе (нпр. Voix 1997). Претходно наведени рад емпиријски потврђује резултате анализе: присуство левичара у влади заиста повећава образовне буџете, што је утврђено на узорку ОЕЦД земаља у периоду од 1963. до 1990. године. Важан део објашњења је и интернационализација тј. отварање економије, у комбинацији са саставом владе: наиме, социјалисти и социјалдемократе у том случају повећавају образовне буџете како би подстакли стварање људског капитала и на тај начин извршили интервенцију у правцу повећања продуктивности и компетитивности привреде. У контрасту са тим, десничарске владе се уздају у приватне подстицаје економском расту. Хега и Хокенмајер (Hega & Hokenmaier 2002) налазе да је, уз партијску варијаблу, важан део објашњења и ниво бруто друштвеног производа по глави становника: када се БДП пер capita повећавао, повећавали су се и издаци за образовање и социјалну заштиту. Варијабла БДП пер capita се не тиче толико економског раста, колико је показатељ општег стандарда становништва (Easterlin 2000, 7-10), те очекујемо разлике у преференцијама јавне потрошње у погледу земаља са вишим, односно нижим стандардом. У нашем случају, за очекивати је да државе вишег стандарда и више издвајају за образовање, како због претпостављених буџетских вишкова на располагању, тако и због повећане потражње од стране растуће средње класе.

Кеслсови налази и модели су тестирани и у каснијим студијама (Bussemeyer 2007). Овај аутор у модел укључује низ социоекономских, политичких и институционалних варијабли, као што су ниво економског развоја, демографска потражња, структура veto играча у систему одлучивања, ниво уопштених јавних издатака, пореска политика, али и партијска варијабла – у оквиру које примењује обрнуту логику од традиционалног приступа истраживањима кретања потрошње. Наиме, уместо традиционалног тестирања везе између учешћа левичара у влади и повећања трошкова, модел испитује ефекте учешћа конзервативаца у власти. Налази углавном потврђују утицај свих наведених фактора, са благим изузетком партијске детерминанте: наиме, показало се да су конзервативци имали статистички значајан (негативан) утицај на буџетску потрошњу за образовање током осамдесетих година двадесетог века, али не и касније, када статистичка значајност слаби. Са друге стране, Иверсен и Стивенс (Iversen & Stephens 2008) истражују утицаје на формирање људског капитала у развијеним демократијама, идентификујући кључни утицај изборних система и партијских структура владе, дакле институционалне и политичке варијабле. Државе са јаким социјалдемократским владама или бар владајућим коалицијама у којима су социјалдемократе доминирале, најчешће су имале високу редистрибуцију у правцу образовне потрошње. Обрнут налаз важи за државе у којима је заступљен непропорционално висок број десничарских влада, где је редистрибуција релативно ниска. Аутори налазе и да је пропорционални изборни систем обично производио коалиције између социјалдемократских и хришћанскодемократских партија и самим тим различите степене редистрибуције и јавне потрошње, који су најчешће зависили од јачине социјалдемократа у датом тренутку. Недавна студија која се фокусира на искључиво на САД (Chin & Shi 2020) закључује да демократе (дакле, у овој дихотомији – левичари) троше више на високо образовање, али мање на основно и средње.

Аутори Кареја и Еменегер (Careja & Emmenegger 2009) су једни од ретких који су испитивали утицаје на образовне буџете у новим демократијама Централне и Источне Европе. Њихов модел укључио је неколико група фактора (партијски састав владе, глобализација, политичке институције и социоекономски фактори) и њихове ефекте како на јавну потрошњу у целини, тако и на сегменте социјалних трансфера и издвајања за образовање, у дванаест изабраних држава. Иако је састав владе идентификован као статистички најзначајнији фактор при објашњавању кретања нивоа потрошње, са изузетно

јаком позитивном корелацијом између учешћа левике у извршној власти и повећања како укупне јавне потрошње, тако и социјалних трансфера као посебне буџетске ставке, та детерминанта у њиховом истраживању није дала статистички значајне резултате у погледу објашњења које се тиче образовних буџета, што ће наше истраживање покушати да реплицира, додуше у нешто комплекснијем моделу.

ДИЗАЈН ИСТРАЖИВАЊА

Узорак у оквиру којег ћемо испитати основну хипотезу обухвата бивше социјалистичке европске земље које имају сличан институционални оквир, пре свега у погледу утицаја парламентарне већине која бира владу на доношење буџета и самим тим на јавну потрошњу (дакле, у обзир долазе државе парламентарног или премијерско-председничког система). Ове земље углавном деле сличну историју политичког развоја у протеклих неколико деценија, те су погодне за компарацију. Ради се о државама Централне и Источне Европе које су у 21. веку постале чланице Европске уније, или онима које су кандидати за улазак у ЕУ. Међутим, при детаљној анализи доступних података погодних за компарацију, пре свега о издацима за образовање, а услед недостатка података за неке земље, неке од њих су нужно морале бити изузете из узорка (Северна Македонија, Црна Гора и Албанија). Тако је узорак обухватио укупно 13 земаља: Пољску, Мађарску, Чешку, Словачку, Естонију, Летонију, Литванију, Бугарску, Румунију, Молдавију, Словенију, Хрватску и Србију. Анализирани период се креће од 1991. до 2015. године.

У оквиру датог узорка, формираћемо модел којим ће се испитати да ли је могуће утврдити правилности у кретању нивоа јавне потрошње за буџетски сегмент образовања, пре свега у односу на партијски састав владе, сматрајући ову област карактеристичним приоритетом потрошње за левичарске владе, односно ниским приоритетом за десничаре. Стога основна хипотеза наше студије претпоставља да у буџетској области образовања долази до статистички значајног повећања потрошње онда када владу чине партије левике, односно до смањења када владу чине партије деснице.

Зависну варијаблу у моделу чине трошкови за образовање (Eurostat 2020) који укључују издатке за предшколско, основно, секундарно, пост-секундарно, терцијарно и образовање које није дефинисано нивоом, затим помоћне услуге у образовању, развој и истраживање у образовном сектору; а изражена је као удео ових

трошкова у годишњем износу бруто друштвеног производа сваке појединачне државе. Главна експланаторна варијабла биће идеолошка позиција владе у датој години, изражена у једној од три категорије: левица, десница и центар. Иако постоје одређене методолошке примедбе приликом редукције комплексног идеолошког простора партијског такмичења на овако једноставан једнодимензионалан модел, низ студија које смо навели а који је испитивао партијске утицаје на јавну потрошњу операционализовао је партијску варијаблу на сличан начин. Редукција комплексних друштвено-политичких подела на једну димензију има теоријско утемељење – нпр. Бац (Budge 2013) сматра да су готово све вредности које чине идеологију политичких партија изведени деривати иницијалне поделе левице и деснице, што емпиријски потврђују Беноа и Лејвер (Benoit and Laver 2006); док са друге стране има и оперативну употребу – наиме оваква категоризација је погодна за компарацију, уз уважавање чињенице да је подела на левицу и десницу најмањи заједнички садржалац партијских система свих земаља у узорку. Идеолошке позиције владајућих већина добијене су на основу резултата експертске анкете, која је класификовала политичке партије и владе бивших социјалистичких земаља (видети: Bursać 2018).

Сваки буџетски сегмент, па тако и издвајања за образовање, укључују низ функција које могу бити под утицајем различитих фактора, што значи да ће у модел бити укључене и друге потенцијалне детерминанте. Неке од њих су традиционално део модела претходних студија које су испитивале утицаје на јавну потрошњу (економске, демографске и поједине институционалне варијабле), док су друге специфичне за контекст, тј. земље и године у узорку. Прву групу таквих варијабли можемо означити као политичке. Предиктор варијације у погледу изборног система ћемо операционализовати као испитивање утицаја пропорционалног система са затвореним листама, у односу на све друге, условно речено отвореније системе (пропорционални са отвореним листама, мешовити, или већински систем). У отвореним системима очекујемо вишу потрошњу, јер претпостављамо да у њима постоји повећани број захтева аутономних политичких актера изабраних релативно независно од воље централних партијских органа – тј. посланика мотивисаних да својим електоратима обезбеде већи удео у буџетској расподели. Затим ћемо тестирати и варијаблу изборне године, конструисану тако да означи владу која се налази у последњој години мандата пред изборе, а очекујући позитиван ефекат овог фактора, у складу са теоријом политичких буџетских циклуса (видети: Klomp & de Naan 2013). Наиме, претпоставка је

да су експанзивније фискалне политике влада у последњој години мандата мотивисане рационалном политичком стратегијом у којој се повећањем потрошње покушава осигурати реизбор.

Што се тиче економских предиктора, биће тестирани стопа раста БДП од које очекујемо позитиван коефицијент у вези са растом потрошње, са претпоставком да владе воде експанзивну фискалну политику у годинама раста; као и варијабла стопе раста јавног дуга, под сличном претпоставком повећања задуживања зарад повећања потрошње. Такође, испитаћемо и утицај нивоа БДП по глави становника, претпостављајући да државе са вишим стандардом више улажу у образовање; као и ефекат постојања аранжмана државе са Међународним монетарним фондом у датој фискалној години. Од последње варијабле очекујемо негативан коефицијент утицаја, пре свега због захтева структуралног прилагођавања, који по правилу укључују резове у потрошњи. Подаци за све економске варијабле преузети су из јавно доступних база међународних финансијских институција (World Bank 2020; IMF 2020). Позитивну предиктивну вредност у сету алтернативних варијабли очекујемо од демографског фактора, будући да претпостављамо да повећање удела млађе популације као директних корисника образовног система води и већим трошковима.

Последњу групу чине контекстуалне варијабле везане за транзициони оквир бивших социјалистичких држава. Због тога ћемо тестирати утицај постконфликтног наслеђа, претпостављајући постојање већих трошкова у земљама у којима су вођени ратни сукоби током транзиције. Ниво трансформације и отварања економије и друштва уопште означен је једном варијаблом, која је факторском анализом формирана од више независних, али међусобно колинеарних варијабли: индекса перцепције корупције (Transparency International 2020), индекса трансформације Фондације Бертелсман (Bertelsmann Stiftung 2020), као и композитне варијабле отворености економије, коју смо саставили на основу доступних података о уделу спољне трговине, приливу страних директних инвестиција и уделу терцијарног сектора у БДП (World Bank 2020) – што су све показатељи интернационализације економског система. Међутим, новонастала варијабла нивоа трансформације поставила је проблем доступности података за све године и земље у узорку, те је њеним укључивањем у модел број опсервација сужен на првобитних 212 на свега 122. Иако је и ова бројка довољна за изношење закључака о утицајима на јавну потрошњу, ипак ћемо зарад бољег увида представити два статистичка модела: један од њих, мањи по броју

опсервација, укључиће варијаблу нивоа трансформације; док ће у другом она бити изостављена, игноришући утицај трансформације економије и друштва уопште – што ће међутим резултирати и већим бројем опсервација које модел обухвата. Од варијабле нивоа трансформације иначе очекујемо позитиван коефицијент, будући да је више аутора аргументовало да интеграцију земље у глобалну економију прати експанзија социјалних или образовних програма којима се компензују повећани ризици на тржишту рада (видети: Cameron 1978; Ruggie 1983; Voix 1997). Иако би се могло тврдити да ниво корупције производи супротан ефекат, те да у земљама са ниском корупцијом долази до мањег расипања новца пореских обвезника, коефицијент корелације између варијабли нивоа корупције и нивоа потрошње у нашем узорку је низак, али негативан ($r = -0.278$, $p < 0.01$), што нас води закључку да се ради о посредној варијабли која је и сама више у вези са трансформацијом државе него са ефикасношћу алокације.

Хипотезе ће бити прво анализирани дескриптивном статистиком, а затим ћемо креирати модел у коме ће зависна варијабла бити буџетска потрошња за образовање, а предиктори наведене идеолошке, партијске, економске, демографске и контекстуалне варијабле, а који ћемо тестирати употребом линеарне регресионе анализе, и то у две варијанте – у зависности од тога да ли ће бити укључена варијабла нивоа трансформације. Такође, ради лакше прегледности налаза, свака од две варијанте ће бити представљена по два пута, са алтернативним укључивањем странака левице и деснице, што ће нам у коначници дати четири слична модела.

НАЛАЗИ И ДИСКУСИЈА

Приликом дескриптивне анализе варијабли видимо донекле очекиване вредности утицаја левице и деснице на јавну потрошњу за образовање (видети: Табела 1). Ниво трошкова за образовање за време мандата влада деснице је у просеку за 0.14% БДП мањи него код левице. Занимљив налаз у овом контексту су владе центра, код којих је просечна потрошња још мања. Вредности F теста такође потврђују уочено: $F(2,163.93) = 5.127$, $p = 0.007$; као и пост хок тестирања која су приказала разлике између све три идеологије ($p < 0.05$).

Табела 1. Просечан ниво трошкова за образовање, по идеологијама

Идеологија владе	Средња вредност издатака за образовање (%БДП)
Левица	5
Центар	4.41
Десница	4.86

Тестирање модела линеарном регресијом дало је претпостављене резултате који се тичу ефекта левице и деснице на издатке за буџетски сегмент образовања (видети: Табела 2). Владе левице оба пута демонстрирају статистички значајан позитиван коефицијент који се креће око вредности 0.5 ($B = 0.413$; $B = 0.610$); док десница даје исте вредности, али у супротном, негативном смеру. Занимљив налаз је и то што владе центра демонстрирају негативан коефицијент у свим моделима, који је чак и виши него код варијабле деснице, што имплицира да су владе центра значајнији предиктор смањења у контексту сегмента образовања.

Табела 2. Ефекат идеолошке оријентације (и других предиктора) на ниво издатака за образовање

	модел 1	модел 2	модел 3	модел 4
(constant)	5.530** (.355)	5.943** (.398)	5.837** (.398)	6.448** (.505)
влада левице	.413* (.194)		.610* (.258)	
влада центра	-.385* (.177)	-.797** (.199)	-.297 (.197)	-.907** (.269)
влада деснице		-.413* (.194)		-.610* (.258)
раст БДП	-.035+ (.019)	-.035+ (.019)	-.030 (.019)	-.030 (.019)
јавни дуг	-.016** (.004)	-.016** (.004)	-.008+ (.005)	-.008+ (.005)
БДП по глави становника	-.000 (.000)	-.000 (.000)	-.000+ (.000)	-.000+ (.000)
аранжман са ММФ	-.207 (.186)	-.207 (.186)	-.611* (.261)	-.611* (.261)

изборна година	-.117 (.152)	-.117 (.152)	-.062 (.171)	-.062 (.171)
ПР са затвореним листама	-.364 (.275)	-.364 (.275)	-.803* (.340)	-.803* (.340)
млађи од 15 година	.043 (.391)	.043 (.391)	.339 (.464)	.339 (.464)
постконфликтно наслеђе	1.548** (.291)	1.548** (.291)	1.609** (.348)	1.609** (.348)
ниво трансформације			.373** (.102)	.373** (.102)
R ²	.265	.265	.485	.485
СI	13.664	14.752	13.978	16.666
N	212	212	122	122

Зависна варијабла: ниво издатака за образовање изражен као проценат БДП

Јединица анализе: година

Ref: владе деснице (модел 1 и 3); владе левице (модел 2 и 4); одсуство аранжмана са ММФ; неизборна година; већински, мешовити и пропорционални системи са отвореним листама; без постконфликтног наслеђа

Стандардна грешка у загради; *p < 0.1, * p < 0.05, ** p < 0.01

Варијабле раста БДП и јавног дуга такође резултирају донекле очекиваним исходима, иако коефицијенти ових вредности, а самим тим и њихова предиктивна моћ, остају релативно ниски. БДП по глави становника се показао као безначајан: нисмо успели да утврдимо постојање разлика у потрошњи између опсервација са нижим и вишим нивоима. Претпоставке о повећању јавног улагања у образовање са економским растом и уопште растом стандарда стога нису одрживе у испитиваном оквиру транзиционе Централне и Источне Европе. Коефицијент варијабле ММФ има очекиван негативан предзнак, што имплицира резове у образовним буџетима за време стенд-бај аранжмана, с тим што у моделима 3 и 4 ова варијабла исказује много већу вредност коефицијента ($B = -.611$), али и виши ниво статистичке значајности.

Од тестираних политичких фактора, једини који демонстрира предиктивну вредност јесте изборни систем: негативан ефекат налазимо код варијабле пропорционалног система са затвореним листама, што прати претпостављену логику. Наиме, затворене листе

редукују број унутарпартијских вето играча који могу да утичу на алокацију буџета. Такви изборни системи производе мање независних посланика у парламенту који би могли да захтевају побољшање образовних услова у својим изборним окрузима, што би сигурно повећало њихове шансе да буду поново изабрани, али би заузврат велики број таквих захтева свакако повећао и јавну потрошњу. Са друге стране, изненадила нас је слаба корелација између демографских фактора и зависне варијабле, будући да смо очекивали знатно већу предиктивну моћ удела млађих од 15 година у популацији, јер се природно ради о директним корисницима образовног система. Иако у свим тестираним моделима налазимо позитиван предзнак коефицијента који се тиче утицаја удела млађих на образовне издатке, те разлике ни у једном случају нису статистички значајне ($p > 0.1$).

Као главни предиктор буџетске потрошње у сегменту образовања се уствари показала контекстуална варијабла постконфликтног наслеђа. Разлике између земаља у смислу тога да ли је током транзиције дошло до оружаног сукоба (у нашем узорку, то су Србија, Хрватска и Молдавија) показују статистички значајан ефекат на потрошњу за образовање: и то за преко 1.5 индексних поена у сва четири тестирана модела. Захтеви које наслеђе сукоба сукоба ставља пред образовни систем очигледно представљају значајно буџетско оптерећење. Било би свакако занимљиво испитати шта тачно изискује такав раст у потрошњи: да ли се ради о обнови школских капацитета, интеграцији угрожених група, посебним школским програмима, или неком другом фактору који условљава повећане трошкове. Најзад, ниво трансформације такође даје позитиван коефицијент ($B = 0.373$), што значи да буџетска издвајања за образовање расту са већом демократизацијом и отвореношћу земље, што је у складу са претпоставком да државе улажу у социјални капитал са већим излагањем економије глобалним тржишним токовима.

ЗАКЉУЧАК

Усвојени партијски приступ претпоставио је да идеолошке преференце владајућих странака кључно одређују флукуације нивоа јавне потрошње, у овом случају у буџетима за област образовања. И заиста, корелација између партијске идеологије и образовне потрошње у анализираним државама Централне и Источне Европе се показала као очекивана и статистички значајна, иако је јасно да идеологија није једини предиктор: утицај појединих политичких,

економских или контекстуалних варијабли такође се показује важним. И поред тога, корелација са партијским фактором прати очекивану логику: левица има позитиван, а десница негативан утицај на зависну варијаблу потрошње.

Занимљиво је размотрити и питање влада центра, које су у наши моделима резултирале већим резovima у образовним буџетима од влада деснице, за које су смањења потрошње теоријски очекивана. Такав исход може се објаснити саставом конструисане позиције идеолошког центра у нашем истраживању, будући да се у њему налази и део партија које су номинално припадале левој партијској фамилији, али су у процесу транзиције прихватиле протржишни консензус и практично постале тзв. странке трећег пута или неолибералне левице (Beck 2004, 344), те их је и усвојени метод класификације у том смислу сврстао у идеолошки центар. И заиста, неке од ових партија спроводиле су пакет радикалних либералних економских реформи када су се нашле на власти, нарочито током деведесетих година двадесетог века, као и у првим годинама новог миленијума. Такав је случај са Мађарском социјалистичком партијом, пољским Савезом демократске левнице, Социјалдемократском партијом Хрватске, Чешком социјалдемократском странком, донекле и Бугарском социјалистичком партијом, Социјалдемократском партијом Литваније, румунском Социјалдемократском партијом итд.

Од контекстуалних варијабли, видели смо да на јавну потрошњу позитивно делује постконфликтно наслеђе, што је очекивано, иако се ради о највишем коефицијенту у целом моделу (мада се таква одредница односи на само три земље, те нема општу предиктивну моћ); али и ниво трансформације – отварање економије са једне стране може да допринесе повећаној свести влада у потреби улагања у људски капитал да би се задржала компетитивност на глобалном тржишту, а са друге стране може да буде једноставно показатељ прихваћеног напуштања кејнзијанске парадигме и самим тим резања јавних издатака. Даље, иако смо очекивали да удео популације млађе од 15 година буде значајан предиктор, будући да се ради о индикатору тражње у оквиру образовног система он није показао жељене ефекте. Свакако би било занимљиво дубље истражити да ли се у овом случају ради о методолошкој аномалији или постоји рационално објашњење за такав исход.

Најзад, закључили смо и да је ниво образовних издатака нижи у државама у којима се парламент бира пропорционалним изборним системом са затвореним листама, управо због редукције броја захтева чланова парламента усмерених према, обично

децентрализованом, образовном буџету. У таквим системима, захтеви за већом дистрибуцијом могу бити лакше одбијени, управо зато јер центре политичких партија имају већу контролу над посланицима, док је и веза између електората и појединачног посланика доста слабија, те је и притисак бирача на појединачног представника мањи. Све ово чини сет питања за будућа истраживања ове теме. Партијска варијабла свакако игра важну улогу у објашњењу значајног и комплексног буџетског сегмента образовања, а дилеме представљене у овом и претходном поглављу захтевају додатне анализе и тестове, како би се добила потпуна слика о утицајима на образовну потрошњу.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Beck, U. 2004. *Moć protiv moći u doba globalizacije - nova svjetskopolitička ekonomija*. Zagreb: Školska knjiga.
- Benoit, K. & Laver, M. 2006. *Party Policy in Modern Democracies*. London: Routledge.
- Bertelsmann Stiftung. 2020. *The Bertelsmann Stiftung's Transformation Index (BTI)*. Последњи приступ 08. 09. 2021. <https://www.bti-project.org/en/home/>
- Blais, A., Blake, D. & Dion, S. 1993. „Do Parties Make a Difference? Parties and the Size of Government in Liberal Democracies“. *American Journal of Political Science*, 37(1), 30-62.
- Boix, C. 1997. „Political Parties and the Supply Side of the Economy: The Provision of Physical and Human Capital in Advanced Economies 1960–1990“. *American Journal of Political Science*, 41(3), 814–845.
- Budge, I. 2013. *The standard right-left scale*. Последњи приступ 08. 09. 2021. https://manifestoproject.wzb.eu/down/papers/budge_right-left-scale.pdf
- Bursać, D. 2018. *Expert Survey on Party Ideology in Former Socialist Countries, 1990-2017*. Последњи приступ 08. 09. 2021. <http://www.ips.ac.rs/researchers/dejan-bursac/>
- Bussemeyer, M. R. 2007. „Determinants of public education spending in 21 OECD democracies, 1980–2001“. *Journal of European Public Policy*, 14(4), 582-610.
- Cameron, D. R. 1978. „The Expansion of the Public Economy: A Comparative Analysis“. *American Political Science Review*, 72(4), 1243-1261.
- Careja, R. & Emmenegger P. 2009. „The Politics of Public Spending in

- Post-Communist Countries“. *East European Politics and Societies*, 23(2), 165-184.
- Castles, F. G. 1982. „The impact of parties on public expenditure“. In *The Impact of Parties: Politics and Policies in Democratic Capitalist States*, ed. F. G. Castles, 21-96. London: Sage.
- Castles, F. G. 1989. „Explaining Public Education Expenditure in OECD Nations“. *European Journal of Political Research*, 17(4), 431-448.
- Castles, F. G. 1998. *Comparative Public Policy: Patterns of Post-War Transformation*. Northampton: Edward Elgar.
- Chin, M. J. & Shi, L. 2020. „The Impact of Political Party Control on Education Finance and Outcomes: Evidence from U.S. States“. Последњи приступ 08. 09. 2021. <https://www.edworkingpapers.com/sites/default/files/ai20-280.pdf>
- Easterlin, R. A. 2000. „The Worldwide Standard of Living since 1800“. *The Journal of Economic Perspectives*, 14(1), 7-26.
- European Commission. 2020. *Eurostat*. Последњи приступ 08. 09. 2021. <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>
- Hega, G. & Hokenmaier, K. 2002. „The Welfare State and Education: A Comparison of Social and Educational Policy in Advanced Industrial Societies“. *German Policy Studies*, 2(1), 143-173.
- Hicks, A. & Swank, D. H. 1984. „On the Political Economy of Welfare Expansion: A Comparative Analysis of 18 Advanced Capitalist Democracies, 1960-1971“. *Comparative Political Studies*, 17(1), 81-119.
- International Monetary Fund. 2020. *IMF Data*. Последњи приступ 08. 09. 2021. <http://www.imf.org/en/Data>
- Iversen, T. & Stephens, J. D. 2008. „Partisan Politics, the Welfare State, and Three Worlds of Human Capital Formation“. *Comparative Political Studies*, 41(4-5), 600-637.
- Jungblut, J. 2014. „Partisan Politics in Higher Education Policy: How Does the Left-Right Divide of Political Parties Matter in Higher Education Policy in Western Europe?“. In *Higher Education in Societies - A Multi Scale Perspective*, eds. G. Goastellec & F. Picard, 87-112. Rotterdam: Sense Publishers.
- Kittel, B. & Obinger, H. 2003. „Political Parties, Institutions, and the Dynamics of Social Expenditure in Times of Austerity“. *Journal of European Public Policy*, 10(1), 20-45.
- Klomp, J. & de Haan, J. 2013. „Political budget cycles and election outcomes“. *Public Choice*, 157(1-2), 245-267.
- Murrell, P. 1985. „The Size of Public Employment: An Empirical Study“. *Journal of Comparative Economics*, 9(4), 424-437.

- Pontusson, J. 2011. „Once Again a Model: Nordic Social Democracy in a Globalized World“. In *What's Left of the Left: Democrats and Social Democrats in Challenging Times*, eds. J. Cronin, G. Ross & J. Shoch, 89-115. Durham: Duke University Press.
- Potrafke, N. 2011. „Does government ideology influence budget composition? Empirical evidence from OECD countries“. *Economics of Governance*, 12(2), 101-134.
- Ruggie, J. G. 1983. „International Regimes, Transactions and Change: Embedded Liberalism in the Postwar Economic Order“. In *International Regimes*, ed. S. D. Krasner, 195-232. Ithaca: Cornell University Press.
- Swank, D. H. 1988. „The Political Economy of Government Domestic Expenditure in the Affluent Democracies, 1960 – 1980“. *American Journal of Political Science*, 32(4), 1120-1150.
- Transparency International. 2020. *Corruption Perception Index*. Последњи приступ 08. 09. 2021. <https://www.transparency.org/>
- World Bank. 2020. *World Bank Open Data*. Последњи приступ 08. 09. 2021. <https://data.worldbank.org/>

Dejan Bursać

**POLITICAL, ECONOMIC AND
DEMOGRAPHIC FACTORS
OF IMPACT ON EDUCATION
SPENDING IN CENTRAL AND
EASTERN EUROPE**

Resume

The author is analyzing a number of possible institutional and societal predictors for the fluctuation of public spending levels for education in the former socialist countries of Central and Eastern Europe. Although often overlooked as a category in the political science literature, education budgets are the result of complex political constellations, institutional design, but also broader economic and social trends. On the trace of what is already a traditional model of public spending analysis, the paper offers a partisan explanation, considering a party ideology of ruling parties to be the main explanatory variable, along with other potential predictors tested in a regression model. The findings demonstrate that the level of public expenditure on education in the former socialist countries is influenced by the party composition of government, the electoral system, the presence of IMF arrangement, the post-conflict legacy of a country, and the overall achieved level of post-socialist transformation and openness of the economy.

Keywords: education budgets, public spending, Central and Eastern Europe, party ideology, political parties.

* Овај рад је примљен 10. новембра 2021. године, а прихваћен на састанку Редакције 22. децембра 2021. године.